

ELS EXLIBRIS A LA REIAL ACADÈMIA DE MEDICINA DE CATALUNYA

PUJOL I ROS, Joan

 <https://orcid.org/0000-0002-6175-782X>

Acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Gironella (Berguedà). joanpujoliros@gmail.com

Rebut: 14 de setembre de 2021

Acceptat: 21 de desembre de 2021

Figura 1. Exlibris de Joan Vila i Pujol (D'Ivori) per a Joan Puig i Sureda (c. 1929)

CITACIÓ DE L'ARTICLE: PUJOL I ROS, Joan. "Els exlibris a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya". A: *Gimbernat* [Barcelona], 2022; 78: 171-192. <https://doi.org/10.1344/gimbernat2022.78.10>

Aquest document està subjecte a una llicència Creative Commons

© Joan Pujol i Ros, 2022

DOI:10.1344/gimbernat2022.78.10

INTRODUCCIÓ

La naturalesa humana tendeix amb regularitat a apropiar-se, preservar i identificar com a propi aquelles coses que es consideren valuoses, úniques o exclusives. Un exemple d'això ho constitueixen les conegudes marques de propietat dels llibres, els *exlibris*, utilitzades per identificar a la persona o biblioteca a la qual pertany un determinat llibre. L'expressió *exlibris* prové del llatí i significa “*d'entre els llibres de*” i es refereix a les etiquetes que es col·loquen al revers de la portada del llibre i on es detalla la informació del propietari, família o biblioteca a la què pertany aquell exemplar.

“*Llibre prestat, llibre perdut*”, diu una vella dita popular ben coneguda per tots els amants del llibre. És per això que amb el naixement del llibre, a mitjans del segle XV, apareixen les primeres *exlibris*. Inicialment era una impressió estampada a l'obra —les marques d'impressor— i posteriorment va evolucionar cap a una etiqueta o segell, que es col·locava a la part posterior de la portada d'un llibre o en el seu primer full en blanc com a marques immobiliàries i que contenien el nom del propietari de la còpia o de la biblioteca. La creació d'*exlibris* respon a la necessitat de protegir els llibres, que es converteixen en un actiu valuós dels robatoris. Són el resultat d'una sèrie de mesures adoptades per les biblioteques medievals que van, des de l'encadenat d'exemplars fins a les malediccions amenaçadores.¹

Una de les evidències més antigues del seu ús, com a antecedents als *exlibris* pròpiament dits, la constitueix una placa de fang amb jeroglífics que va utilitzar el faraó egipci Amenhotep III (segle XV aC) per certificar la propietat dels rotllos de papir de la seva biblioteca. Malgrat tot, la història directa dels *exlibris* es remunta als temps en el què el llibre era considerat un valuós tresor i l'elaboració dels mateixos requeria un considerable esforç de les persones que es dedicaven a transcriure de forma manual el text i les il·lustracions que contenia. A l'època feudal, per exemple, quan el llinatge, els escuts heràldics i el títols nobiliaris tenien un pes social molt important, era habitual realitzar segells o marques personals o familiars que incloïen aquestes etiquetes que identificaven els llibres que constituïen la biblioteca particular. També els monestirs i les primeres universitats identificaven els seus texts amb *exlibris*.

El primer exemple conegut d'un *exlibris* tal com l'entendem avui és de 1480. En concret és un *exlibris* d'un monjo cartoixà anomenat Hilprand Brandenburg de Biberach. El gravat de fusta que es conserva al Museu i Biblioteca Rosenbach de Filadèlfia mostra un àngel amb un escut adornat amb un bou. Els detalls de l'ala són

de color vermell i verd i va vestit amb una bata rosa. Aquest seria l'exlibris d'etiqueta més antic conegut del món occidental (Figura 1). Pel que fa a casa nostra, el primer exlibris de la Península Ibèrica és el del canonge català Francesc de Tarafa, una xilografia datada l'any 1553, molt pocs anys després de la invenció de la impremta, que reproduïx les armes de la seva família (Figura 2).

Molts dels primeres exlibris, del segle XV fins al XVIII, s'utilitzen com a indicador de prestigi i representen escuts d'armes de famílies nobles, que eren els que en aquell moment podien permetre's tenir grans quantitats de llibres. L'estil alemany ornamentat i elaborat va estendre la moda dels exlibris ornamentals. Es té notícia que Albrecht Dürer² va gravar almenys sis plaques, algunes d'elles bastant grans, entre 1503 i 1516, i que va subministrar dissenys per a altres. La seva influència en els exlibris és patent al llarg dels segles fins als nostres dies, malgrat les successives modes italianes i franceses que van aparèixer durant els segles XVII i XVIII i la renovació del disseny del modernisme.

Tot i que l'edat d'or dels exlibris es considera que va arribar a la seva fi després de la dècada de 1920, aquestes petites obres d'art segueixen sent populars entre els amants dels llibres. De fet, des dels anys 50 hem vist un interès renovat per ells, sobretot en el món del col·leccionisme, entenent-los com una fascinant font d'interès històric, artístic i sociocultural. Des del d'Hilprand Brandenburg fins als més actuals, els exlibris són una porta d'entrada a la història de la literatura. I mentre els lectors s'enorgulleixin dels seus llibres, prevaldrà la necessitat de voler personalitzar-los.

L'exlibris, com a fet artístic, s'expressa amb diverses tècniques: des de les més preuades —calcografia i xilografia— fins les més recents, com els exlibris elaborats a través de mitjans digitals. La classificació de les tècniques amb les quals s'elaboren els exlibris, tenen el seu origen en el *VI Congrés Internacional d'Exlibristes*, celebrat a Barcelona l'any 1958, on a proposta de Jaume Pla i Pallejà s'aprovà la classificació coneguda com a *Sigles de Barcelona*. En posteriors Congressos Internacionals, aquestes sigles s'han anat actualitzant, contemplant les noves tècniques utilitzades pels artistes. Es van definir els següents grups: calcografia (C), xilografia (X), fotogravat (P), serigrafia (S), braille (B), litografia (L), tècnica mixta (TM), tipografia (T) i disseny reproduït per ordinador (CGD-CRD), amb els subgrups pertinents per a cada tècnica.

Cal dir també, que a banda de la tècnica utilitzada per a la seva creació, un exlibris ha de complir també altres criteris per a la seva elaboració: ha de tenir forma d'etiqueta, segell o estampa i el seu cantó més llarg no ha de superar, com a màxim,

Figura 1. El primer exlibris conegut, del monjo cistercenc Hilprand de Biberach (c. 1470).

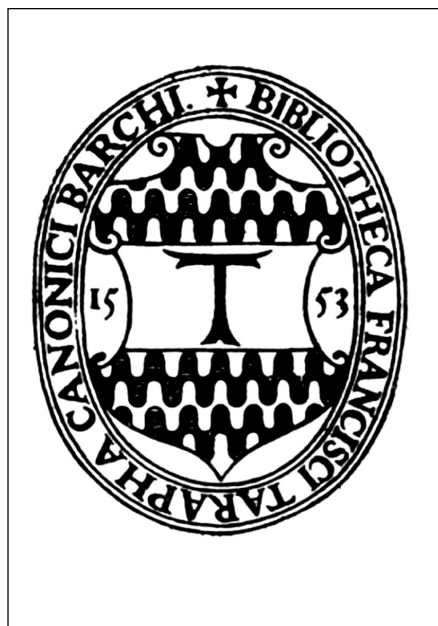

Figura 2. El primer exlibris de la Península Ibèrica, del canonge català Francesc Tarafa (1553).

Figura 3. Exlibris d'Alexandre de Riquer per a Rudolf Neuman (1902).

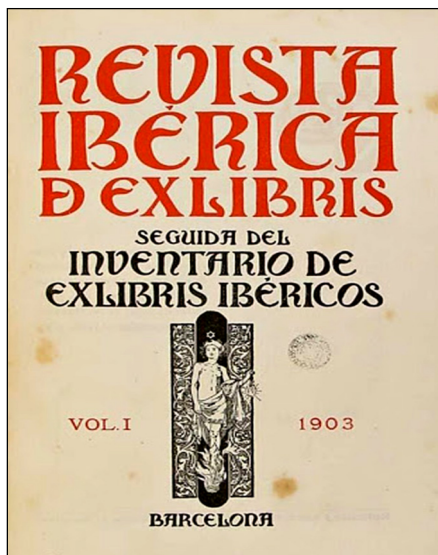

Figura 4. Portada del primer exemplar de la "Revista Ibèrica de Exlibris" (1903).

els 13 cm. Es pot estampar un exlibris amb dimensions superiors, anomenat aleshores superlibris. En el disseny també cal que hi figuri la llegenda *exlibris*, representada en qualsevol idioma, tot i que el més habitual és en llatí. A vegades també hi va agregat un lema, frase o locució llatina. A més a més és indispensable que hi figuri el nom del propietari o bé les seves inicials; pot ser una persona física o bé una institució. Finalment, la imatge de l'exlibris ha de reflectir algun aspecte destacat de la personalitat del seu propietari o de la temàtica de la biblioteca a la qual pertany el llibre. Cal fer notar que recentment s'ha popularitzat l'ús d'imatges relacionades amb la professió, gremi o aficions del propietari.

Així mateix cal dir que, com ja s'ha comentat, és a partir de finals del segle XIX quan augmenta la utilització de l'exlibris i en aquell moment, no només havia d'assenyalar la marca de propietat d'un llibre, sinó que també havia de representar simbòlicament al seu propietari. És en aquest aspecte que la temàtica figurativa dels seus dissenys també s'amplia. Els temes iconogràfics poden ser molt variats segons les inquietuds dels posseïdors. Per això en podem trobar amb temàtica heràldica, mitològica, professional, paisatgística, arquitectònica, musical, llibresca, eròtica o macabra, entre d'altres.

L'EXLIBRISME A CATALUNYA

A Catalunya, de la mà de bibliòfils com Pau Font de Rubinat, aviat destacà el reusenc Ramon Casals i Vernis. Una revista tan assenyalada del Modernisme com la barcelonina "*Luz*" (1897-1898) va dedicar l'atenció a l'exlibrisme, cosa que sens dubte denota l'incipient interès per aquest gènere a casa nostra. Com a creador aviat va sobresortir el polifacètic simbolista Alexandre de Riquer (1856-1920). L'any 1879, Alexandre de Riquer va fer un viatge d'estudis a Roma, al nord d'Itàlia, a París i a Londres. És aquesta estada a Londres la que va marcar d'una manera decisiva la sensibilitat del jove artista i va significar un abans i un després en la història de l'exlibris a Catalunya, ja que Riquer va ser l'introduïdor del que seria una època d'esplendor de l'exlibrisme català.

A Londres, Alexandre de Riquer hi descobreix els prerafaelites i el moviment *Arts and Craft*. En aquella estada, absorbeix tots aquells plantejaments estètics (que són també una filosofia de vida) i n'aprèn les tècniques amb les quals realitzarà la seva obra a partir d'aquell moment (Figura 3).

L'estètica japonesa proposada per MacNeill Whistler, de seguida va ser benvinguda en aquell ambient i es va deixar veure la seva influència en les arts

gràfiques que es realitzen aquests anys. En els seus treballs, Alexandre de Riquer també adopta amb entusiasme les composicions verticals (*makemono*) que són pròpies de les arts del Japó, així com la simbologia vegetal (*ikebana*). I fa ús de les tintes planes i també dels dibuixos perfilats, tal com es veuen en les xilografies d'Hokusai, a qui tant va admirar.³

Darrera seu, molt a prop, cal recordar dos altres artistes també polifacètics: Josep Triadó i Joaquim Renart. Riquer, Triadó i Renart varen aplegar els seus exlibris en llibres monogràfics, acuradament editats respectivament el 1903, 1906 i 1907, tres volums que són fites fonamentals de la història no sols de l'exlibris català sinó també del Modernisme. Cal recordar igualment que en aquella època actuava Ramon Miquel i Planas, nom essencial en la bibliofília catalana, que també va treballar per l'auge de l'exlibris malgrat el seu escepticisme davant el moviment modernista dominant al país. També un del pioners catalans va ser el futur muralista cosmopolita Josep Maria Sert, que tanmateix després no tindria continuïtat en aquest gènere.

Però, en aquella generació, la central del Modernisme, foren molts més els dibuixants catalans que es lliuraren a crear exlibris: Cristòfor Ricart, Enric Moya, Alexandre Cardunets, Jaume Llongueras, Víctor Oliva, Domènec Casanovas, Joaquim Diéguez, el valencià radicat a Catalunya Francisco de Cidón, Joan d'Ivori, Ismael Smith, Enric Cristòfor Ricart i els caricaturistes Caietà Cornet i Llorenç Brunet, entre d'altres.⁴

Tant impuls va tenir l'exlibrisme, que sorgí una publicació periòdica d'extraordinària qualitat que va esdevenir el portaveu d'aquella generació d'exlibristes: es tracta de la "*Revista Ibérica de Exlibris*" (Figura 4) publicada a Barcelona entre 1903 i 1906 a semblança de les que en altres llocs havien sorgit, com el cas de Londres, que també va dedicar una atenció especial als nous exlibris amb l'obra de Henry W. Fincham, "*Artists and Engravers of British and American Book Plates*" publicada l'any 1897. Era l'època en què el simbolisme literari i artístic vivia el seu gran moment i sintetitzar plàsticament en una marca la personalitat d'un bibliòfil, era un exercici precisament molt vinculable a aquesta corrent artística.

Finalment, dels nostres dies i a casa nostra, cal ressenyar l'obra d'Oriol Maria Diví, amb més de cinc-centes obres, sobretot gravats xilogràfics a testa (X2), així com les de Joaquim Pla i Dalmau, Antoni Boada o Miquel Plana. Per últim cal destacar la tasca que actualment l'Associació Catalana d'Exlibristes (ACE) promou sobre la recerca del fet històric, el seu col·leccionisme i la creació d'ex-libris.

ELS EXLIBRIS I LA REIAL ACADÈMIA DE MEDICINA DE CATALUNYA

Les ciències de la salut és un dels col·lectius que per la seva erudició i excel·lència ha portat als seus membres a la creació i utilització d'exlibris per a les seves biblioteques des de temps pretèrits. Metges, farmacèutics, veterinaris i recentment altres professionals del món de les ciències de la salut han utilitzat aquestes petites obres d'art per signar la propietat dels seus llibres.

A continuació descrivim els exlibris que hem pogut localitzar fins aquest moment dels qui al llarg dels anys han esdevingut membres de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.⁵

BALIUS i JULI, Ramon. [EX·LIBRIS / DR. RAMON / BALIUS i JULI]. Autor: Jordi Alumà i Masvidal. 106 x 61. P1-ploma. Tres figures femenines representant les diferents vessants de la personalitat del titular: metge (flascó d'orina), escriptor (llapis i paper) i esportista (Figura 9).

BARCIA GOYANES, Joan Josep. [EX·LIBRIS/ JOHANNES J / BARCIA / GOYANES]. Heràldic. Autor: anònim (c. 1960). 33 x 40. X2-xilografia. Dues versions: tinta negra i tinta verd fosc. Lema: DE VIT / A / DIS / CIT / DO / CET / QUE / VITAE. Escut heràldic al centre; al peu bastó i serp d'Esculapi i símbol de la cirurgia (mà amb l'ull al palmell).

BASTOS ANSART, Manuel. [EX LIBRIS / Dr MANVEL / BASTOS / ANSART]. Autor: Impremta Mariano Galve (1951). P3-fotogravat. Dues versions: Fotogravat de línia i fotogravat de línia estampat sobre empremta calcogràfica en sec. Llibre obert sobre un faristol.

BASSOLS i PRIM, Agustí. [EX-LIBRIS / BASSOLS]. Desconegut (c. 1910). P1-ploma; tinta negra, paper taronja. Lema BEATUS / quem tu erudieris / DOMINE.

BREMÓN i BARRIS, Josep (Vda.). [DONATIVO / de la / Sra. D.ª Elisa Bremón]. Anònim, impremta (tipus mòbils), (c. 1890). 55 x 36. T-tipogràfic, tinta negra. Doble orla tipogràfica amb amb les cantoneres florejades. Exdono.

BROGGI i VALLÉS, Moisès. [EXLIBRIS / Dr. / MOISES / BROGGI]. Autor: Oriol M. Diví i Coll (1975). 75 x 55. X2-xilografia, tinta negra. Monograma. Sota el triangle amb l'Ull de l'Altíssim, una mà sosté un cor que ha brotat; masia i ramat de xais. *Opus* 110 de l'autor (Figura 17).

CABOT ROVIRA, Josep. [Donativo / del / Dr. Cabot y Rovira], (c. 1885). 55 x 60. Caligràfic. Etiqueta de paper caligrafiada sense orla i adherida al llibre.

CALBET i CAMARASA, Josep M. [BIBLIOTECA / Josep M. Calbet / i Camarasa]. Anònim, impremta (2008). 50x35. T-3, segell de cautxú rectangular, tinta blava. Orla de doble filet.

CAMPÀ i CARDONA, Climent. [De la llibreria / de / D CLEMENTE CAMPÀ / Y Cardona]. Anònim, impremta (tipus mòbils), (c. 1900). 38 x 25. T-tipogràfic, tinta negra. Doble orla tipogràfica.

CARALPS i MASÓ, Antoni. [EX / LIBRIS / CARALPS]. Autor. Bartomeu Trias i Peitx (1951). 73 x 62. P1-ploma, tinta crema; tinta vermella. Sobre un llibre obert, mans que manipulen un cor; artèria, flama, flor i efluvis (Figura 18).

CARDENAL i FERNÁNDEZ, Salvador. Lema: "Timeo Hominem unius libri". No hem pogut veure cap exemplar.

CARMONA i CORNET, Anna M. [ANNA M. CARMONA i CORNET / 19 / 88 / EX-LIBRIS]. Autor: Enric Cluselles i Albertí (1994). 75 x 65. X2-xilografia. Morter i picamà (cares i emblema de la farmàcia esculpits al morter). *Opus* 24 (núm. 36 definitiu) (Figura 27).

CARRERAS VERDAGUER, Antoni. [Dr. Antonio Carreras]. Anònim, impremta (tipus mòbils), (c. 1950). 58 x 7. T-tipogràfic, tinta negra. Sense orla; text en una sola línia en cursiva tipogràfica.

CARULLA i RIERA, Vicenç. [Dr. V. CARULLA RIERA / Córcega, 285 / BARCELONA / —]. Anònim, impremta. T3-segell de cautxú, tinta blau marí. Llegenda: INSTITUTO / DIAGNOSTICO / TERAPEUTICA / FISICOS. Quatre cantoneres modernistes enquadren un rombe amb una X al centre (en referència als raigs X) amb la llegenda al voltant.

CERVERA i ASTOR, Leandre. [Ex-libris / LEANDRE CERVERA]. Autor: Joan García-Junceda i Supervia. 50 x 35. P1-pluma, tinta sèpia. Lema: la balanguera fila fila / la balanguera filarà. En un òval, la balanguera que fila —el díptic són els dos primers versos de la cançó popular i del poema de J. Alcover—; el fus cau fora del medalló; plec de papers i ploma estilogràfica, matràs i vasos d'anàlisi (Figura 14).

CODINA i LANGLIN, Ramon. [EX-LIBRIS / DR. CODINA]. Autor: Josep Triadó i Mayol (1903). 90 x 90. P1/2-ploma, tinta negra i beix. Rodó. Una figura —la medicina: copa i serp simbòliques a les mans— s'apropa a la cova, flanquejada per un xiprer, on la mort seu i espera. *Opus* 59 de l'autor (Figura 23).

COMENGE i FERRER, Lluís. [Donativo del / Dr. / Comenge]. Anònim, impremta. (c. 1914). 30 x 30, rodó. T3-segell de cautxú estampat en magenta. Ex-dono (Figura 21).

CORACHAN i GARCÍA, Manuel. [Ex libris / M. CORACHAN]. Autor: Josep Obiols i Palau (1930). Lema: FARMAKON / DIDACSE / MALAKOXEIRA / NOMON. X2-xilografia.

Dues versions: negre amb blau i negre amb salmó. El centaure Quiró embena la cama d'un guerrer jove; espasa; vinyeta d'elements vegetals (flors, espigues) (Figura 37).

COROLEU BORRÀS, Wifred. [EXLIBRIS / WIFREDO COROLEU]. Autor: Alexandre de Riquer i Ynglada (c. 19??). 151 x 71. C3-aiguafort, tinta sèpia. Noia a la gatzoneta (fulles de llorer als cabells) i espelma. Adaptació d'un dibuix de les invitacions per a una exposició de l'artista (Figura 25).

CUATRECASAS i ARUMÍ, Joan. [Ex-libris / Dr. Joan / CUATRECASAS]. Autor: Esteve Sunyol i Genís (c. 195?). 92x68. P1-ploma, blanc i negre. Signat "SUNYOL" al marge inferior dret. Mapa de dos móns: Amèrica i Espanya; bastó d'Esculapi i columna clàssica; dona nua de mig cos; ploma, tinter, llibre i cadena trencada (Figura 20).

DELCLÒS i SOLER, Lluís. [EX-LIBRIS / DR. LLUÍS DELCLÒS]. Autor: Oriol M. Diví i Coll (1990). Monograma. 68 X 70. X2-xilografia, tinta negra; cartolina, paper de palla, paper de fil. Torre dels Escipions (el titular va néixer a Tarragona), oreneta, el símbol de la medicina sobre un cranc, barca de vela i torre d'alta tensió. *Opus* 309 de l'autor.

DEXEUS i FONT, Santiago. [EX-LIBRIS-SANTIAGO-DEXEUS]. Autor: Esteve Comas. 87 X 59. P1-ploma. Lema: IN-NASCITURUS-FIDES. Tija que brota del palmell d'una mà; camí de xiprers i ermita romànica; sol flamejant.

DEXEUS i TRIAS DE BES, Josep M. [EX / LIBRIS / J. M. DEXEUS]. Autor: Giralt Miracle?. 90 x 70. X2-xilografia, tinta verd fosc. Signat "GM" al marge inferior esquerra del dibuix. Relletge de sorra; llibres amuntegats en els quals hi reposa la pota d'una cigonya; herbes i un roure acabat de brotar (Figura 16).

ESQUERDO i ESQUERDO, Àlvar. [Dr. A. Esquerdo]. Anònim, impremta (c. 1920). 72 x 24. T-3- segell de cautxú, tinta blava. Signatura cal·ligràfica (Figura 22).

FUSTER i POMAR, Joaquim. [Sense nom]. Lema: TRANSIT · BENE · FACIENDO. Anònim, impremta (1971). P3-segell de cautxú, tinta de color verd. Escut quartejat i coronat amb la llegenda dins d'una sanefa: al quadrant superior un mussol amb les ales obertes sobre un llibre; a l'inferior copa d'Hígea i serp enroscada a l'esquerra i una mà que sosté una rosa, al dret. Al peu, les quatre barres. Segell del Sanatori de Pedralbes, ubicat a l'Avinguda Espasa, núm 2 de Barcelona, que dirigia i era propietat del doctor Joaquim Fuster i Pomar.

GALLART MONNÉS, Francesc. [EX-LIBRIS / Dr.F.GALLART]. Autor: Antoni Ollé i Pinell (1928). 113 x 75. X2-xilografia. Creu de pedra, escala i arbres del pati de l'antic hospital de la Santa Creu, de Barcelona i una dona que passa. Una variant d'aquest exlibris l'utilitzava en les portades de les seves publicacions. *Opus* 9 de l'autor (Figura 36).

GIBERT QUERALTÓ, Joan. [EX-LIBRIS / JOAN GIBERT-QUERALTO]. Autor: Enric Cristòfor Ricart i Nin (signat amb la inicial “R” en l’angle inferior esquerre), (1950-1951). Dues edicions: 52 x 40, P1-ploma; i 96 x 73, X2-xilografia. Pelegrí grec coronant un cim. Muntanya, bromes i àligues. Llegenda: “Fractis Obicibus Opus Exigo”. Exlibris al·legòric de l’esforç i obstinació professional de Gibert. Imprès a l’Institut Oliva de Vilanova, desembre de 1946 (Figura 7).

GÓNGORA TUÑÓN, Josep (Vda.). [DONATIVO de la Vda. del / Dr. J. GÓNGORA TUÑÓN]. Anònim (c. 1900). P3-segell de cautxú. 57 x 10. Tipogràfic. També existeix la versió cal·ligràfica. Ex-dono.

GREGORICH i SERVAT, Alfons. [Ex- / libris / Alfons / Gregorich]. Anònim (c. 1990). 60 x 19. Impremta. T-3- segell de cautxú, tinta blava. Llibre obert; la llegenda a les dues planes.

GUERRERO i SALA, Lluís. [Ex-libris / DR. / LLUÍS / GUERRERO / SALA]. Autor: Oriol M. Diví i Coll (2004). 60 x 70. X2/P7-xilografia/offset, tinta negra. Lema: “*Cognitiones diversae sunt, una tamen Sapientia*”. Representació de diferents elements al·legòrics a la medicina: serp, ploma d’au, llibre obert; fulles de llorer i al fons un cérvol i un firmament. *Opus* 531 de l’autor.

IGLESIAS i GUIU, Xavier. [Dr. / XAVIER IGLESIAS GUIU]. Autor: Teresa Costa-Gramunt (1988). 56 x 65. P1-ploma, tintes negra i morada. Cos femení en negatiu, fulles que broten del ventre (en al·lusió a la seva especialitat, la ginecologia i l’obstetrícia), serp, fulls de paper al terra. *Opus* 192 de l’autora.

JORDI i GONZÁLEZ, Ramon. [R - JORDI]. Autor: Jordi Serra Martí (1951). 60 x 40. X2-xilografia, tinta sèpia, paper crema. 1995, X2-xilografia, tinta negra, paper verd; X2/P2 + T, segell goma. Llibre amb tinter i ploma d’au a sobre i serp enroscada; ploma d’oca; creu grega al fons. El segell serveix per al seu “ARXIU PARTICULAR” (Figura 26).

MARAÑÓN Y POSADILLO, Gregorio. [“SI·LA·PENA·NO·MUERE / SE·LA·MATA”. Dr. GREGORIO MARAÑÓN]. Autor: Maria de Cardona (1933) a partir del disseny del propi Dr. Marañón. 73 x 36. C3-aiguafort, tinta sèpia. Exlibris per als llibres de format petit de l’autor. Un amoret assegut sobre una pila de llibres enquadernats; vista de Toledo. Lema: “SI·LA·PENA·NO·MUERE / SE·LA·MATA” (Figura 34).

— [EX-LIBRIS / SI LA PENA / NO MUERE SE / LA MATA / DR / GREGORIO / MARAÑÓN]. Exlibris per a llibres de gran format. És una modificació del primer. Dos amorets asseguts sobre una pila de llibres enquadernats; tinter i ploma d’oca; vista de Toledo.

MASCARÓ BALLESTER, Josep M. [EX-LIBRIS / DOCTOR / J. M.ª MASCARÓ BALLESTER]. Autor: Josep Mascaró i Porcar / Ed. Salvat (1958). 48 x 106. P1-ploma,

tinta verd fosc. Lema: “*Homo sum: humani nihil / a me alienum puto*”. Microscopi (en al·lusió a la seva segona especialitat, l’anatomia patològica) i globus terràqui de fons (Figura 33).

MASCARÓ i PORCAR, Josep. [MEDICUS IN AETERNUM / Doctor MASCARÓ]. Autor: Josep Mascaró i Porcar. 19x13. P1-ploma/P7, tinta negra. Bastó i serp d’Esculapi amb una creu a sobre; el símbol d’infinnit emmarcant els dos braços horitzontals.

— Tenim constància d’un segon exlibris del Dr. Josep Mascaró i Porcar amb el lema “FESTINA LENTE” que no hem pogut localitzar.

MAYOR ZARAGOZA, Frederic. [EX- / FREDERIC MAYOR ZARAGOZA / libris]. Autor: Marià Casas i Hierro (1998). 128 x 103. C3-aiguafort, tinta groga, paper de fil. Lema: UNESCO. Llibre obert, globus terraquí i llibres.

MENACHO PEIRÓN, Manuel de. [BIBLIOTECA DE OFTALMOLOGÍA / del lltre. Doctor / D. MANUEL DE MENACHO PEIRÓN / † 29 Septiembre 1934]. Anònim. 86 x 99. P3-fotogravat, tinta sèpia. Escut heràldic. Lema: “Dulce et decorum est pro patria mori” (Figura 6).

MENDOZA [RUEDA], Antoni. [Donativo / del / Dr. MENDOZA. / N.º _]. Anònim. Impremta, (c. 1870). 49 x 49. P1-ploma, tinta negra. Orla circular dentada; text a l’interior. Ex-dono.

PEDRO i PONS, Agustí. [EX LIBRIS / AGUSTI PEDRO i PONS]. Anònim. Impremta. (c. 1973). 13 X 50. T-3, segell de cautxú rectangular, tinta negra i orla filetejada simple. Possiblement encarregat per la Biblioteca Nacional de Catalunya per marcar la biblioteca personal (prop de 3.000 llibres de temàtica humanística) donats a la institució pel Dr. Agustí Pedro i Pons que formen una col·lecció única.

PI i FIGUERAS, Jaume. [DE JAUME PI // - FIGUERAS]. Autor: Enric Cristòfor Ricart i Nin. (1942?-1948). 63 x 91. X2-xilografia. Dins un marc rococó: vista de Pals (d’on era originari el titular).

PI i MOLIST, Emili (Vda.). [DONATIVO / de la senyora viuda / del / Dr. Pi y Molist]. Anònim, impremta (tipus mòbils), (c. 1900). 55 x 36. T-tipogràfic, tinta negra. Doble orla tipogràfica amb flors a les quatre cantonades. Ex-dono.

PI i SUNYER, August. [AUGUST PI SUÑER / EX-LIBRIS]. Autor: Ismael Smith i Marí (1915). 62 x 53. C3-aiguafort, tinta sèpia. Figura femenina vestida a l’estil setcentista enquadrada per una orla floral decorativa (Figura 8).

PIULACHS i OLIVA, Pere. [EX-LIBRIS / DOCTOR / PERE PIULACHS]. Autor: Lluís García i Falgars (1952). 84 X 63 (Full 15 x 11). C3-aiguafort, tinta grana. Llibre obert, pila de llibres, llàntia encesa i rellotge de sorra (Figura 31).

PUIG-SUREDA i SAIS, Joan. [EX-LIBRIS / JOAN PUIG SUREDA]. Autor: Joan Vila i Pujol (D'Ivori) (c. 1919). Dues versions: 78 x 100. P1-ploma; tintes negra i ocre i 47 x 51, P1-ploma, tinta negra. Signat: D'Ivori al marge inferior dret. Un cavaller, Sant Jordi, arnesat amb rosa als peus, lluita (espasa) contra la mort (dalla) per defensar la donzella. Lema: "Aequo pulsat pede", inici d'un text d'Horaci.

PUIGVERT i GORRO, Antoni. [EX-LIBRIS / ANTONI PUIGVERT GORRO]. Autor: Romà Bonet i Sintès. També atribuït a Ricard Merlet i Seret. 38x30; 58x46. P1-ploma, tinta marró i X2/P1, tinta marró. Llibre obert (aparell urinari); instrument quirúrgic; fulles de llover (Figura 15).

PUJOL i ROS, Joan. [EX LIBRIS / JOAN PUJOL i ROS]. Autor: Joan Pujol i Ros (2002). 82 x 75. CGD/P7, dues tintes: negra i granat. Lema: "Mentem alit et excolit". Descripció: Home escrivint en una taula amb ploma d'oca; paperera i papers rebregats al terra; neurones que l'inspiren; neurones que produeixen. *Opus* 5 de l'autor.

REIAL ACADEMIA DE MEDICINA DE CATALUNYA.

— [ACADEMIA · MEDICINAE BARCINONENSIS]. Anònim (c. 1770). 33 x 33 (rodó), tinta vermella. Lema: "Saluti populi sacrum". Doble cercle amb la llegenda de l'Acadèmia. A l'interior, temple d'Esculapi amb el lema a la llinda; bastó i serp al frontó.

— [ACADEMIA · REGIA MEDICINAE PRACTICAE BARCINONENSIS · BIBLIOTECA]. Anònim (1886). 30 x 35 (rodó). Lema: "Saluti populi sacrum". Temple d'Esculapi. És una adaptació del primer segell, amb la llegenda modificada i l'afegit per a la biblioteca.

— [REAL ACADEMIA DE MEDICINA Y CIRUGÍA DE BARCELONA +]. Anònim (c. 1831). X2-xilografia. 59x59 (rodó). Retorta al centre amb branques de cascall als costats; bastó d'Esculapi i a sobre una estrella de cinc puntes radiant (Figura 28).

— [REAL ACADEMIA DE MEDICINA Y CIRUGÍA DE BARCELONA +]. Anònim (c. 1831). T3-segell de cautxú ovalat. 30 x 45. Doble cercle amb la llegenda. Corona reial; quartejat: una torre al primer i quart quadrant; lleó rampant al segon i tercer; al centre, tres flors de lis.

— [SALUTI POPULI SACRUM / EX LIBRIS / REIAL ACADEMIA DE MEDICINA DE CATALUNYA 1770-2020 / 250 ANIVERSARI]. Autor: Joan Pujol i Ros (2020). 115x90. CGD. Columna salomònica i llibres. Al centre la deessa Hígea amb la copa i la serp (Figura 32).

ROBERT i YARZÁBAL, Bartomeu. [Catalunya / B. Robert]. Anònim. 20 x 27. P-fotograt, tinta blava. Espigues, escut de Catalunya i dues falç emmarquen la imatge del Dr. Robert. Paper dentat en format segell postal (Figura 19).

ROIG i RAVENTÓS, Josep. [Ex libris / J. ROIG - RAVENTOS]. Autor: Josep Obiols i Palau (1930?). 85 x 56. X2-xilografia, tintes blau i negre. Lema: PER FLVCTVS / AD LVCEM. Veler a contrallum d'un sol radiant; dofí i gavina; emmarcat pel lema (Figura 10).

ROZMAN i BORSTNAR, Ciril. [EX-LIBRIS: Prof. Ciril Rozman]. Autor: Universitat de Salamanca (2004). 58 x 49. T3-segell de cautxú. Lema: “Hai excomunion reservada a su santidad contra qualesquiera personas, que quitaren, distraxeren, o de otro qualquier modo enagenaren algun libro, pergamino, o papel de esta biblioteca, sin que puedan ser absueltas hasta que esta esté perfectamente reintegrado”. Edició facsímil de la famosa cèdula d'excomunió de la Biblioteca Històrica de la Universitat de Salamanca de l'any 1411. Obsequi de la Universitat de Salamanca en ocasió del seu nomenament com a Doctor Honoris Causa.

SALVÀ i CAMPILLO, Francesc. [Soy de la Biblioteca / del Dr. Francisco / Salvá y Campillo]. Anònim, impremta (tipus mòbils) (c. 1828). 45 x 27. T-tipogràfic, tinta negra. Orla tipogràfica amb sanefa i flors a les quatre cantonades (Figura 13).

SAN i RICART, Ramon. [RAMON SAN / y / RICART]. Autor: Joaquim Renart i García (c. 1908-1909). 106 x 80. P1/3-ploma, tintes negra, vermell i crema. Llibre enquadernat i estris de cirurgia; pergamí desplegat (condicions del cirurgia); llibreria; sanefa de roses, espines i un crani. Lema: És precís que el cirurgia sia / jove ó estiga pròxim á la / joventut *Opus* 60 de l'autor (Figura 11).

SAN MARTÍN i CASAMADA, Ramon. [RAMON SAN MARTIN / EX / Libris]. Autor: Guillem Soler i Gatvillaró (1950). 80 x 44. P1-ploma. Lema: “*Partir la capa / No es ceder un libro*”. Figura de sant Martí com a soldat romà a cavall, que parteix la seva capa per donar-la a un pobre; llibre.

SARRÓ i BURBANO, Ramon. [EX-LIBRIS / DR. RAMON SARRO / CATEDRATICO DE PSIQUIATRIA DE BARCELONA]. Autor: Joan Gallinart i Garcia. 53 X 45. C3/P2-Aiguafort, tinta grana. Lema: *TIZIANO*. Cos humà trífrot: les tres edats de la vida, jove, madur i vell o Al·legoria de la Prudència, de Ticià (Figura 5).

SAYÉ i SEMPÈRE, Lluís. [LLUÍS SAYÉ METGE / EX-LIBRIS]. Autor: Ismael Smith i Marí (1915). 52 X 43. C3-aiguafort. Dandi caminant i llegint a l'hora, porta un bastó sota el braç. Al fons un paisatge amb un gran casal i un núvol.

SELGA i UBACH, Simeó. [EX / INFANTS / LIBRIS / LLIBRES / SIMEÓ / SELGA / UBACH]. Autor: Joan Vilanova i Roset (1943). X2-xilografia. Dues tintes: marró i vermell. Descripció: finestra gòtica amb quatre escuts a la llinda: de la Maredeu de Serrateix, de Manresa, de Catalunya i de Montserrat. Al centre Sant Josep, la Verge Maria i el nen Jesús assegut sobre un pedestal, a la base del qual hi ha el nom del propietari de l'exlibris. Al peu de la finestra, dos infants, un a cada extrem, i llibres al centre. Utilitzat l'any 1949 com a nadala (Figura 12).

SIERRA i VALENTÍ, Xavier. [EX / LIBRIS / DR. XAVIER SIERRA I VALENTÍ / DERMATÒLEG]. Autor: Joan Pujol i Ros (2020). 65 x 45. CGD/CRD. Dues versions:

color i sèpia. Lema: “Ars longa vita brevis”. Figura femenina amb ram de flors sota una farola modernista il·luminada; llibres amuntegats amb tinter i ploma d’au a sobre; bastó d’Esculapi; lluna plena al fons. *Opus* 130 de l’autor (Figura 24).

— [Dr. Xavier Sierra i Valentí / EX-LIBRIS / Dermatòleg]. Autor: Joan Pujol i Ros (2020). 60 x 43. CGD/CRD. Dins d’un marc penjat a la paret, el nom de l’autor. Un dermatòleg observant amb una lupa l’esquena d’un pacient; llibres amuntegats amb un mussol a sobre; bastó d’Esculapi; focus al fons. Tot en negatiu. *Opus* 131 de l’autor.

TORNER i BADUELL, Carles Enric. [EX-LIBRIS / CARLES-ENRIC TORNER]. Autor: Romà Bonet i Sintès; inicials BON al marge inferior dret (1953). 80 x 65. P1-ploma, tinta sèpia. Bastó i serp d’Esculapi; acordió; papiroflèxia (Figura 35).

TRIAS DE BES i GIRÓ, Lluís. [Sense text]. Autor: Josep Obiols i Palau (c. 1918-1920). 92x63. X2-xilografia, tinta sèpia. Esbossos de treball a tinta. A cavall d’una mula, nu femení que toca la trompeta. Possiblement no ha estat mai estampat com a exlibris.

TRIAS i FARGAS, Ramon. [EX-LIBRIS / RTF / RAMON TRIAS i FARGAS]. Autor: Josep M. Subirachs i Sitjar (194?). 69x85. P1-ploma, tinta negra. Elements de fusta tornejada (Figura 30).

TRIAS i PUJOL, DRS. [Drs. TRIAS · H CLINICO BARCELONA]. Anònim. (c. 1920-1930). 20 x 20. Impremta: T3-segell de cautxú rodó, tinta blava.

TRUETA i RASPALL, Josep. [EX-LIBRIS / J. TRUETA]. Autor desconegut (c. 1950). 57 X 55. P1-ploma, tinta negra. Sagrada Família; Universitat d’Oxford; llibres en un prestatge un dels quals està obert (Figura 29).

USTRELL i TORRENT, Josep M. [EX- / LI / BRIS / JOSEP M^a / USTRELL / TORRENT]. Autor: Oriol M. Diví i Coll (2000). 97 X 64. P1/P7, ploma/offset, tinta negra. Monograma. Lema: ASKLEPIO [Alfabet grec]. BIBLIA. Llibre obert, llibres, estàtua d’Esculapi.

VALLRIBERA i PUIG, Pere. [BIBLIOTECA / PERE / VALLRIBERA / PUIG / BARCELONA]. Anònim. Impremta. 25 x 25. T3-segell de cautxú rodó, tinta blava.

VILANOVA i MONTIU, Xavier. [UNIVERSIDAD de BARCELONA FACULTAD DE MEDICINA · CATEDRA DE DERMATOLOGIA Y VENEREOLOGIA·]. Anònim. Impremta (c. 1950). 38 x 43. T3-segell de cautxú ovalat, tinta blava. Lema: “MIRABILIS FACTA EST SCIENTIA TUA EX ME”. Al centre, imatge de la Immaculada Concepció. És el segell utilitzat per marcar la biblioteca del Dr. Vilanova, que es conserva al fons antic del CRAI Campus Clínic de la Universitat de Barcelona.

YLLA-CATALÀ i GENÍS, Miquel del Sants. [EX LIBRIS / MICHAELIS A SS. / YLLA-CATALA]. Autor: Ramon Pou i Rius. (1990). 60 x 53. P1-ploma, tinta negra. Interpretació del cartell commemoratiu del centenari del naixement de J. Balmes: dos amors i escut de Vic, de Salvador Cerdanya el vell; pont i catedral de Vic. Exlibris amb motiu dels 60 anys del titular. Inspirat en el cartell del centenari de Balmes, de Josep M. Sert i Badia (Figura 38).

NOTES

1. A la Biblioteca Històrica de la Universitat de Salamanca es conserva una de les cèdules més famoses pel contingut que exhibeix, relatiu aquest tema: *“Hai excomunion reservada a su santidad contra qualesquiera personas, que quitaren, distraxeren, o de otro qualquier modo enagenaren algun libro, pergamino, o papel de esta biblioteca, sin que puedan ser absueltas hasta que esta esté perfectamente reintegrado”*. Aquesta cèdula s'ha utilitzat recentment per elaborar un exlibris d'obsequi per al Dr. Ciril Rozman, en ocasió del seu nomenament, l'any 2004, com a Doctor Honoris Causa per aquesta universitat.
2. Albrecht Dürer (Núremberg, 1471-1528) és possiblement un dels artistes més famosos del Renaixement alemany, conegut arreu per les seves pintures, dibuixos, gravats i escrits teòrics sobre art, que van exercir una profunda influència en els artistes del segle XVI del seu país i dels Països Baixos, sent admirat per mestres italians com Rafael Sanzio i Tizià. Sembla que també va tenir contactes amb genis com Leonardo Da Vinci i Giovanni Bellini. Els seus gravats van tenir una gran difusió i van inspirar a molts creadors posteriors. Entre les seves obres més destacades cal citar *“Los cuatro libros de la Media”*, *“Cuatro libros de la proporción humana”* o els gravats sobre l'Apocalipsi pel llibre *El ball de la mort* de Hans Holbein.
3. Els prerafaelites havien iniciat el seu moviment l'any 1848 amb l'ànim de renovar un panorama artístic que havia degenerat. Llavors giren els ulls vers la llum del món medieval cavalleresc, la bellesa de la natura, l'obra literària de Dant i la Bíblia, com ens recorda Joan-Lluís de Yebra en el seu molt documentat estudi *Alexandre de Riquer i l'exlibrisme* (1983). Alexandre de Riquer va quedar fascinat sobretot per les obres de Sir John Everett Millais, Dante-Gabriel Rossetti i els deixebles d'aquest, William Morris i Sir Edward Burne-Jones. El moviment prerafaelita, el seu exemple dinamitzador, va impregnar l'art europeu de la dècada dels 1880-1890, que és quan el va descobrir Riquer. Un capdavanter d'aquest moviment en el seu vessant esteticista havia estat l'americà James A. MacNeill Whistler, que després de la seva estada a París, on va conèixer l'art japonès, va viatjar a Londres el 1859.
4. Una breu història de l'exlibrisme a Catalunya es pot veure a la pàgina web de l'Associació Catalana d'exlibristes [En línia]. Consultable a: <<http://usuaris.tinet.cat/exlibris/historia.html>> [Consulta: 29 gener 2021].

5. Un bon nombre d'exlibris de membres de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya s'han obtingut de la Biblioteca Nacional de Catalunya, de la biblioteca de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i del fons antic del CRAI Biblioteca del Campus Clínic de la Universitat de Barcelona, a banda dels conservats a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- BUHIGAS i CARDÓ, M. Rosa. *Exlibris mèdics. Estudi de la col·lecció d'exlibris del patrimoni de la Reial Acadèmia de Farmàcia*. Sant Feliu de Llobregat: Tiro y Retiro, Serveis Gràfics, 2020. 40 p.
- Enric Cristòfol Ricart, gravador. *1893-1993: exposició del 2 al 28 de febrer de 1994. Catàleg*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1994. 39 p.
- GARCÍA HERRAIZ, Enrique; BORBONET i SANT, Carmina. *Ismael Smith, gravador*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1989. 72p.
- ILLA MUNNÉ, M. Carme. *Catàleg raonat dels ex-libris catalans de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*. 2 vol. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2007. 537+521 p.
- ILLA i MUNNÉ, M. Carme. "El Congrés Internacional d'Ex-libris i les sigles Barcelona". A: *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* [Barcelona], 2008; 51: 397-414.
- MIQUEL PLANAS, Ramon. *Los exlibris y su actual florecimiento en España*. Barcelona: Tip. Salvat, 1905. 32 p.
- MIQUEL Y PLANAS, Ramon. *Primer llibre d'exlibris d'en Triadó*. Barcelona: Revista Ibèrica de Exlibris - Impremta Elzeviriana, 1906. 72 p.
- ORENES i NAVARRO, Francesc. "Ex-libris i professions: els ex-libris mèdics i farmacèutics". A: *Ex-libris. Portanveu de l'Associació Catalana d'Exlibristes* [Barcelona], 1996; 15: 9-14.
- ORENES i NAVARRO, Francesc. "Ex-libris i Exlibrisme: anàlisi a la fi de segle". A: *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi* [Barcelona], 1997; 11: 47-58.
- ORENES i NAVARRO, Francesc. "Aproximació a la col·lecció d'ex-libris de Joaquim Cusí de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya". A: *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* [Barcelona], 2004; 49: 487-496.
- PUJOL i ROS, Joan. *Vint-i-tres exlibris per passar l'estona*. Gironella: Gràfiques Guinó, 2021. 32 p.
- RENART GARCÍA, Joaquim. *Els exlibris Renart. Aplech de dibuixos per Joaquim Renart García; amb comentaris de Víctor Oliva*. Vilanova i la Geltrú: Oliva imp., 1907. 106 p.
- RIQUER, Alexandre de. A. *de Riquer. Ex-libris 1903*. [Barcelona: J. Thomas], 1903. 63 p.

RODRÍGUEZ CODOLÁ, M. *El ex libris y su uso por los médicos y farmacéuticos*. Masnou: Laboratorios del Norte de España, S. A., 1941. 28 p.

YEBRA CUETO, Joan Lluís de. *Alexandre de Riquer i l'exlibrisme*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983. 250 p.

VÉLEZ, Pilar. *Els Ex-libris de Josep Obiols*. Barcelona: Víctor Oliva, 1992. 71 p.

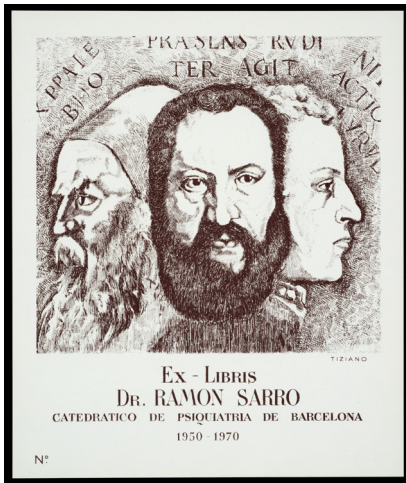

Figura 5. Exlibris de Joan Gallinat i García per a Ramon Sarro i Burbano.

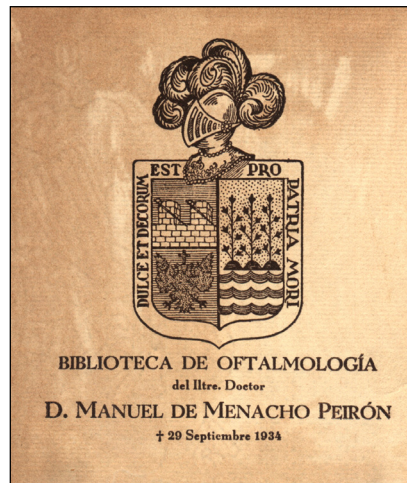

Figura 6. Exlibris heràldic de Manuel de Menacho Peirón.

Figura 7. Exlibris d'Enric Cristòfor Ricart per a Joan Gibert i Queraltó.

Figura 8. Exlibris d'Ismael Smith per a August Pi i Sunyer.

Figura 9. Exlibris de Jordi Alumà i Masvidal per a Ramon Balius i Juli.

Figura 10. Exlibris de Josep Obiols i Palau per a Josep Roig i Raventós.

Figura 11. Exlibris de Joaquim Renart per a Ramon San i Ricart.

Figura 12. Exlibris de Joan Vilanova per a Simeó Selga i Ubach.

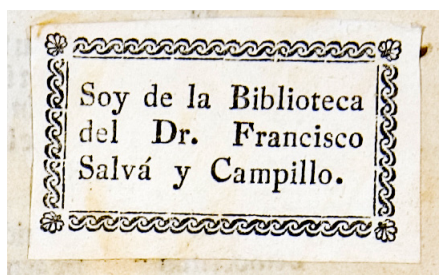

Figura 13. Exlibris tipogràfic per a Francesc Salvà i Campillo.

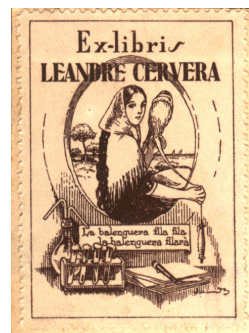

Figura 14. Exlibris de Joan García-Junceda i Supervia per a Leandre Cervera i Astor.

Figura 15. Exlibris de Romà Bonet i Sintes
per a Antoni Puigvert i Gorro

Figura 16. Exlibris de Giralt Miracle
per a Josep M. Dexeus i Trias de Bes.

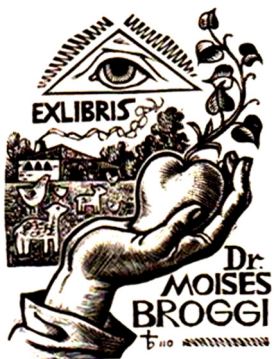

Figura 17. Exlibris d'Oriol M. Diví
per a Moisès Broggi i Vallès.

Figura 18. Exlibris de Bartomeu Trias i Peitx
per a Antoni Caralps i Masó.

Figura 19. Segell utilitzat com a exlibris
per Bartomeu Robert i Yarzabal.

Figura 20. Exlibris d'Esteve Sunyol
per a Joan Cuatrecasas i Arumí.

Figura 21. Exdono del doctor Lluís Comenge per a la biblioteca de la RAMC.

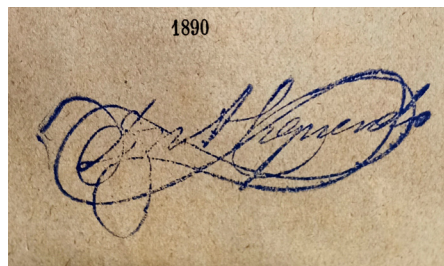

Figura 22. Exlibris caligràfic per a Àlvar Esquerdo i Esquerdo.

Figura 23. Exlibris de Josep Triadó per a Ramon Codina Langlin.

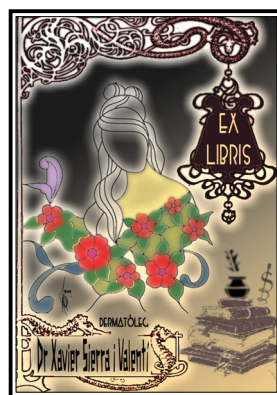

Figura 24. Exlibris de Joan Pujol i Ros per a Xavier Sierra Valentí.

Figura 25. Exlibris d'Alexandre de Riquer per a Wifred Coroleu i Borràs.

Figura 26. Exlibris del farmacèutic Ramon Jordi i González

Figura 27. Exlibris d'Enric Cluselles i Albertí per a Anna M. Carmona i Cornet.

Figura 28. Xilografia per a la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona.

Figura 29. Exlibris per a Josep Trueta i Raspall.

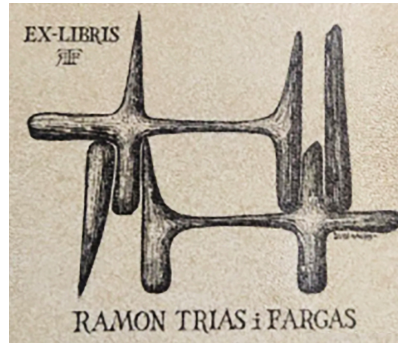

Figura 30. Exlibris de Josep M. Subirachs i Sitjar per a Ramon Trias i Fargas.

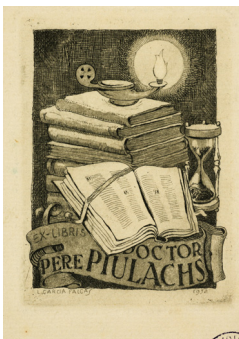

Figura 31. Exlibris de Lluís García i Falgars per a Pere Piulachs i Oliva.

Figura 32. Exlibris commemoratiu de Joan Pujol i Ros per al 250 aniversari de la RAMC.

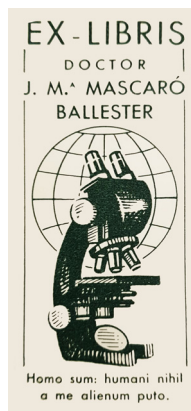

Figura 33. Exlibris de Josep Mascaró i Porcar per a Josep M. Mascaró i Ballester.

Figura 34. Exlibris de María de Cardona per a Gregorio Marañón y Posadillo.

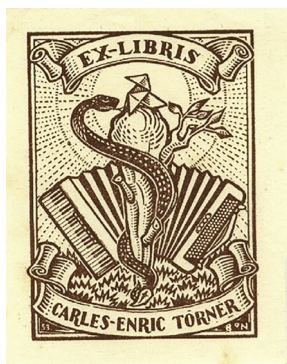

Figura 35. Exlibris de Romà Bonet Sintes (BON) per a Carles-Enric Torner i Baduell.

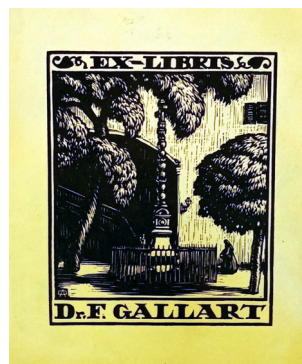

Figura 36. Exlibris d'Antoni Ollé i Pinell per a Francesc Gallart i Monnés.

Figura 37. Exlibris de Josep Obiols i Palau per a Manuel Corachan i García.

Figura 38. Exlibris de Ramon Pou i Rius per a Miquel Ylla-Català i Genís.